

Ipi-apacs enyém a lakás!

A lakásfoglalók és a hatóságok küzdelme az 1945 utáni
jogszabályok tükrében

„Ha egy férfi rókacsapdát készít, az természetesen az ő tulajdona; de ha nem használja, bárki felállíthatja, mivel a tulajdonos közvetve tudtul adta, hogy nincs szüksége a csapdára.”

(Kaj Birket—Smith: A kultúra ösvényei)

A telek- és lakás-magántulajdon szentsége a háború előtt is korlátok — elsősorban jogi és pénzügyi szabályozók korlátai — közé volt szorítva. A háború és az azt megelőző időszak alatt a polgári világ tartópilléreinek hitt alapvető emberi és polgári jogok lettek semmivé a *törvényalkotók* kezei között — egyes polgárokat jogszerűen meg lehetett fosztani az iskolázástól, vagyonuktól, üzletüktől, földjüktől, lakásuktól és életüktől.

A háború végén a lakosság öntevékenyen is hozzákezdett a gazdátlan javak birtokba vételéhez. Széthurcolták a kastélyok köveit és berendezését, a gazdaságok uratlan eszközeit és állatait. Nem maradtak ki a Nagy Osztokodásból az épületek, lakások és berendezési tárgyaik sem. Az új szervezetek és kádereik népes hada így szerezhettek hivatalokat, kollégiumokat, az élelmesebb lakók lakást, bútorokat és egyéb haszontalanságokat. E felszabadult folyamatokat a hatóságok igyekeztek — részben utólag — ellenőrzésük alá vonni, jogszerű keretek közé gyömöszölni. (A nagyarányú *zsákmányolást* ekkor még nyilván akadályozta, zavarta a háztulajdonosok (jelen)léte, a magántulajdon — ugyan erősen csorba — legitimitása.)

Az Ideiglenes Nemzeti Kormányának már 1945 *január legelején* rendeletet kellett kibocsátania az elhagyott lakások sorsának rendezése tárgyában.¹ Ismervén a lakásügyi szabályzatok precizitását, nem tekinthető véletlen feledékenységnek, hogy sem a rendelet, sem annak végrehajtási utasítása nem határolja le, nem határozza meg az „elhagyottá vált lakások” körét. (Értelmezésünk szerint ilyennek minősült mindazon lakás, melyben egy rövid ideig nem lakott senki — mert elhurcolták, mert bevonult, mert elmenekült egy időre, vagy örökre stb.) *Ez a rendelet visszamenőleg elismeri a korábbi lakásfoglalókat.*

14. p. 1. Aki háborús viszonyok miatt elhagyottá vált lakást a rendelet hatályba lépésének napjáig hatósági kiutalás nélkül foglalt el, vagy pedig olyan ingóságokat használ, melyek háborús viszonyok miatt elhagyottá vált lakásból származnak, tartozik ezt a körülményt a jelen rendelet hatályba lépésétől számított 15 napon belül a lakáshivatalnak bejelenteni.

2. A lakáshivatal a bejelentést felülvizsgálja, helyszíni szemle útján megállapítja a használt ingóságok mibenlétét és mennyiségét és a használat időpontjától kezdődő hatállyal visszamenőleg megállapítja a bért, a használati díjat.

Kilakoltatni utólag a népbíróság által bűnösnek ítélt személyeket lehetett, más megoldás hiányában ekkor is *szükséglakást* kellett számukra biztosítani.

Ez a korai rendelet nem érinti a legszűkebb értelemben vett tulajdonjogot. Célja, hogy minden ún. „elhagyottá vált” lakás fölött a sebtiben föllállított lakáshivatalok rendelkezhessenek, e hivatalok adhaszák azokat bérbé. (Ezzel a háború eleje óta újra bevezetett kötött lakásgazdálkodás körét tovább tágították.)² A spontán lakásfoglalás anynyiban módosult, hogy ezután ha valaki (ez lehetett akár a lakáshivatal dolgozója, annak családtagja, ismerőse, barátja stb.) „talált” magának egy ún. elhagyott lakást, akkor előbb be kellett mennie a hivatalba azt a címet kiigényelni — erről 48 órán belül meg kellett hozni a határozatot — és csak utána vehette birtokba a bérletet.

Előnyben részesültek a kibombázottak, a szolgálati úton áthelyezett közalkalmazottak, de csak akiket leigazoltak. Mert akiket nem igazoltak, azok nem hogy nem igényelhettek, de a mások által elfoglalt lakás visszatért bérlőiként, tulajdonosaiként sem költözhetek vissza lakásukba, csupán a megmaradt ingóságokra tarthattak igényt — egyébként mehettek szükséglakásba. De a többi visszatért se nagyon apellálhatott korábbi jogaira, hiszen e rendelet szerint ha a lakáshivatal a már beköltözötték számára másik lakást nem tudott biztosítani, akkor ők is maradhattak, az eredeti bérlő pedig rájuk költözhetett (lakás- és családnagyságtól függetlenül).

A szákmányolás e korai szakaszában is csak mellékes motívumként (egyébként a múltbeli szabályozások örökségeként) jelenik meg valamiféle szociális szempont:

3. p. 2. c. végül harmadsorban (igényelhet) az, a városban, községben állandó lakással bíró személy, akinek, figyelemmel személyi és családi viszonyaira, indokolt lakásszükségletét jelenlegi lakása nem elégíti ki. (34/1945. M. E.)

Az indokolt lakásszükségletet egyébként — megint csak „véletlenül” — sem a rendelet, sem a végrehajtási utasítás nem definiálja.

Adatok hiányában „előítéletesen” feltételezzük, hogy mind az elhagyott javak, mind az elhagyott lakások szétosztogatásánál az elosztók és az igénylők politikai pártállása, rokonsági és egyéb kapcsolatai, valamint az élelmesség nagyobb súllyal estek latba, mint bármilyen ún. szociális rászorultság — s ezt, a rendszer ismeretében, tulajdonképpen természetesnek is találjuk.

*

Még a lakások államosítása előtt, a fordulat évében, 1948 tavaszán látott napvilágot az az átfogó rendelet, mely úgymond rendezni volt hivatott a nagy osztozkodás továbbra is nagyrészt spontán folyamatait.³

A szabályozás alapja továbbra is a „találok egy lakást (lakrészt) és azt kiigénylem” gyakorlata. Hivatalos nyelven: igénybevételi kérelmet kell benyújtani a lakásügyi hatósághoz. Ez a hosszú-hosszú évekig ér-

vényes rendelet precízen formába önti azt az eljárást, ahogy maga a Hatóság igénybe veheti a különböző lakható helyiségeket. A Nagy Osztokodás további folytatásához — új lakások hiányában — újabb és újabb helyiségekre teszik rá a kezüket.

A vesztések és nyertesek körét az jelöli ki, hogy mely lakásokat kellett, illetve lehetett „igénybe venni”, mely lakások voltak mentesek ez alól, illetve milyen célból lehetett igénybe venni helyiségeket, hogyan kellett a jelentkezőket rangsorolni.

Az igénybevétel célja lehetett: a hajléktalanok (a háború előtti rendeletekhez hasonlóan: akik körülményeiknél fogva nem képesek a maguk és családjuk számára megfelelő lakást biztosítani) és az *indokolt lakásszükségletük mértékét kielégítő lakással nem rendelkezők* elhelyezése, valamint az új közhivatalok, közintézmények, „demokratikus politikai pártok” és „szabad szakszervezetek” helyiség igényeinek, az ún. „egyéb közérdekű céloknak” a kielégítése. Ez utóbbi szervezetek természetesen nemcsak kaphattak helyiségeket, lakásokat, hanem a már birtokukban lévők is mentesek voltak az igénybevétel alól. Mentességet élveztek még az új (1945 óta épült) lakásokban, az önerőből helyreállított lakásokban lakók, valamint (még az államosítás előtt vagyunk) a „kispesti (Wekerle) állami munkástelepen levő” lakások, melyeket meghatározott állami vállalatok adhattak bérbe dolgozóiknak.

A rendelet látszólag szigorú a Hatóságot megkerülő spontán zsákmányolókkal szemben: igénybe kell venni (értsd: el kell venni) azt a lakást, amelyet a jelen rendelet hatálybalépése után jogosulatlanul foglaltak el. Csakhogy hasonló kitétel már korábban is érvényben volt, az így beköltözöttek egy jó része mégis, ismét *visszamenően mentesítést* kapott:

25. p. *Igénybevehető* (...) (6) az a lakás, vagy lakásrész, amelyet az 1945. január hó 1. napja után hatósági igénybevétel nélkül vettek használatba — ide nem értve azt a lakást, amely ... a hatóság által elismert, avagy *túrt gyakorlatnak* megfelelően, hatósági igénybevétel nélkül volt használatba vehető.

34. p. 1. Ha a lakásügyi hatóság tudomást szerez arról, hogy a használatbavételnek a 25. 6.-ban meghatározott esete áll fenn, az igénybevételt célzó eljárást hivatalból kell megindítani.

2) Az eljárás során a hatóság vizsgálni köteles, hogy a lakással jogosulatlanul rendelkező személy beköltözésekor bérlőül kijelölhető volt-e, és hogy kijelölhető-e bérlőül a hivatalból megindított eljárás folyamán is. Az ilyen személyt abban az esetben, *ha az eljárás során igazolja, hogy a lakásra igényjogosult, a lakás bérlőjéül kell kijelölni* és a kijelölésre vonatkozó határozat erejénél fogva őt úgy kell tekinteni, *mint aki a lakást a jogosulatlan beköltözés időpontjától kezdődően jogszerűen bérlí.*

Ha valakit mégis ki kellett költöztetni, akkor úgy kellett eljárni, hogy „egyidejűleg más helyiségbe költözhessek be, illetőleg *hajléktalanná ne válják*”. Ilyenkor szükséglakást, vagy székesfővárosi átmeneti kislakást, „a szükségyszerű elhelyezés követelményét kielégítő más lakást” kellett biztosítani, ha másképp nem lehetett, hát igénybevétel útján.

(A *szükséglakás* — ekkor még — az a lakáskategória, „amelyet az állam, a törvényhatóság, a város, vagy a község *kizárólag hajléktalanok elhelyezésére létesít* (épített, bérel stb.) és kifejezetten ilyennek mi-

nősít”. „A közület a szükséglakást *közsegély* címén juttatja az arra rászorulóknak.” „A közület és a szükséglakáshoz juttatott között nem lakásbérleti jogviszony, hanem közigazgatási jogviszony jön létre.”)

A *kilakoltatás végrehajtását* méltányosság alapján meghatározott, sőt meghatározatlan időre is *fel lehetett függeszteni*: ez utóbbi működött akkor is, amikor „a végrehajtást szenvedő önhibáján kívül képtelen a lakás bérét fizetni, a város (község) azonban a lakásbért a bérlő helyett *közsegély* címen megfizeti”.

A *civil foglалás* utólagos törvényesítése csak egy kis szelete a *hatósági foglалás (igénybevétele)* egyre terjedő körének. A *hatósági zsákmányolás jogszerű volt*. Hiszen „igénybevehetőek” voltak mindazon lakások és lakrészek, amelyek úgymond lakatlanok, vagy elhagyottak voltak (pl. ha a tulajdonos nem adta rögtön bérbe valakinek, vagy a bérlő három hónapot meghaladó időn át ismeretlen helyen tartózkodott — kivéve, ha *mentesítő bizonyítványt* kért és kapott —, vagy ha a bérlő „a bíróság jogerős ítétele alapján félévnel hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetését tölti”(!) stb.).

Nem lehetett igénybe venni a mezővárosi tanyások „második lakását”, tanyáját, kivéve, ha az, úgymond, igényjogosultságát meghaladta — ekkor találékonyan „humánus” az eljárás:

32. p. 3) Amennyiben a gazdálkodó személynek a gazdaságában (tanyáján) lévő lakása igénybevehető, az igénybevételt rendelő határozatban biztosítani kell, hogy a gazdálkodás folytatásához szükséges udvart és építményeket (istálló, magtár stb.) akadálytalanul használhassa.

Ez a rendelet pontosan megszabja az *indokolt lakásszükséglet* mértékét (mely a bérlőkijelölésnél is és az elvételnél, igénybevételnél is mérvadó): 2 fő/szoba, melybe a házastársakon kívül más, együttlakó kereső személy nem számítható be (az albérlő és a háztartási alkalmazott sem).

A 2 fő/szobán felül plusz lakószobára, helyiségre voltak jogosultak azok, akik

- a háború után önerőből helyreállították lakásukat,
- akiknek a kézművesipar üzéséhez erre mulhatatlanul szükségük volt,
- orvosi mütőt, mérnöki irodát, laboratóriumot tartottak fenn,
- „a közéletben kiemelkedő állást” töltöttek be,
- „magasfokú szellemi munkát” végeztek (a rendeletben tételesen felsorolva).

E kategóriák megemelt indokolt lakásszükséglete előnyt jelentett a bérbeadásakor, védettséget jelentett az igénybevételkor.

Ezzel szemben voltak olyanok, akik egyáltalán nem részesülhettek a hivatali osztogatásból, az egyéni „találás” jótékony jóváhagyásával (ún. *bérlől ki nem jelölhető személyek*):

- a munkahelyükre naponta ingázók,
- a településen 1945. jan. 1. óta állandó lakóhellyel nem rendelkezők (kivéve közérdek),
- a gazdasági rend védelméről szóló rendelet, a demokratikus államrend és köztársaság védelméről szóló törvény, háborús, vagy népellenes bűncselekmény, vagy más büntett alapján, illetve bérleti joggal való üzérkedés miatt elítéltek (és utána még öt év nem telt el), vagy ezek miatt előzetes letartóztatásban lévők,

- a rendőrhatósági őrizet alá helyezettek (internáltak),
- az igazoló eljárás során állásuktól, foglalkozásuk gyakorlásától megfosztottak (és öt év még nem telt el).

(Egyébként minden igénylőnek két tanúval írásban igazolnia kellett, hogy mindenben véten.)

Mint említettük, ekkor még alapvetően a „talált” cím közvetlen kiigénylése dívik. De van, amikor egyszerre többen is ugyanoda szeretnének beköltözni. Ennek szabályozására kiemelt, előnyben részesítendő kategóriákat állítanak fel (ha nincs az igénylők között ilyen, akkor *a kérelem beérkezésének sorrendje dönt.*) A sorrend — a felsorolásnak megfelelően — a következő volt:

- életveszélyes, romépületből hatóságilag kiköltöztetett,
- visszatért (volt bérlő) hadifogoly, elhurcolt, hat hónapon belül, ha megfelel egyéb feltételeknek is.
- 1939. szept. 1. óta állandó lakos, de lakása használhatatlan, illetve egyébként ingázásra kényszerülő közszolgálati alkalmazott,
- földosztásban részesült, de lakás hiányában ott gazdálkodni nem tud,
- maga a bérbeadó és leszármazója,
- visszatért hadifogolynak, elhurcoltnak a lakását visszaadó,
- „a családos, azzal szemben, akinek családja nincs, a családosok közt a többgyermekes családfenntartó” (ez az utolsó a sorrendben).

Az utóbbi három kategórián belül még további rangsorolási szempont, hogy az igénylő egyáltalán hadifogoly, elhurcolt volt-e, hadigondozott-e, nemzeti gondozási díjban részesülő-e, illetve „akinek a nemzeti ellenállási mozgalomban, vagy a németellenes szabadságharcban szerzett érdemeit a ... rendeletek értelmében elismerték”.

Az 1948-as lakáskódex tehát, miközben — a háború utáni fokozatos konszolidációnak megfelelően — láthatóan rendet kíván teremteni a lakásfronton, igaz, utólagos kompromisszumokkal, s a címre igényléssel továbbra is teret engedve a „lakossági öntevékenységnak”, aközben — a háború alatt már bevezetett jogszabályok bázisán — *egy új rend körvonalait teremti meg az igénybe vehető helyiségek körének jelentős kibővítésével*, a hatósági zsákmányolás kiterjesztésével, a potenciális bérlők részletesebb rangsorolásával — ahol a „szociális szempont” csak leghátul kullog a sorban.

*

Az igénybe vehető lakások fogyatkozásával, az ellátási nehézségekkel, az erőszakos téesz-szervezés előli meneküléssel, az újból megindult városba áramlással magyarázhatjuk az 1951. áprilisában Budapesten, majd a többi nagyvárosban is bevezetett *letelepedési engedélyezési rendszert* (95/1951. (IV. 17.) MT. rendelet).

Az 1951-es nagy kitelepítési (internálási) akció Budapesten további jelentős (jogszabályba nem ütköző) zsákmányolási tartalékokat tárt fel. Feltételezhetően részben az ezáltal is kiváltott újabb (illetve az egyébként is továbbfolyó) spontán beköltözések hatására született az az 1951. novemberi BM. rendelet, mely gátat akart vetni a fővárosi „önkényes beköltözéseknek”. A kifejezést egyébként, tudomásunk szerint, először használó rendelet — mely nem írta elő a kilakoltatást — megpróbálta a házfelügyelőket felhasználni a spontán beköltözések megállí-

tására. A kilátásba helyezett retorziókkal láthatóan nemcsak a beköltözők, hanem a fegyelmetlenebb házfelügyelők „állampolgári fegyelmenek a megszilárdítását” (új, máig hatásos kifejezés!) is megkísérelték.

5264—2076/1951. BM. (BK. 23.) sz. Budapest fővárosban az önkényes beköltözések megakadályozása és az üres lakások bejelentése.

Még ma is előfordul, hogy egyes személyek az illetékes hatóság beutaló határozata nélkül a főváros területén üresen álló lakásokba (helyiségekbe) önkényesen beköltöznek. Ez az önkényes eljárás mélyen sérti az állampolgárokat egyaránt kötelező állami fegyelmet, a szocialista törvényességet és zavarja a helyi tanácsoknak a dolgozók érdekében kifejtett lakásgazdálkodási munkáját. Éppen ezért az állampolgári fegyelem megszilárdítása és a dolgozók jogos érdekeinek megvédelme céljából a fővárosban az önkényes beköltözések megakadályozása végett az alábbiakat rendelem:

1. p. Lakásokat és lakás céljára szolgáló helyiségeket csak a budapesti városi tanács végrehajtó bizottságának, illetőleg a kerületi tanácsok végrehajtó bizottságának beutaló határozata alapján lehet elfoglalni.

2. p. Önkényes beköltözést követ el az a személy, aki az illetékes hatóság beutaló határozata nélkül, akár erőszakkal, akár fondorlatos úton lakásba, vagy egyéb helyiségbe beköltözik, vagy a beköltözést megkísérli. Az önkényes beköltözést elkövetők ellen bűnvádi eljárást kell indítani.

3. p. A házfelügyelő az önkényes beköltözést köteles megakadályozni.

4. p. Amennyiben az önkényesen eljáró személy a házfelügyelő felhívása ellenére a törvénytelen eljárást folytatja, köteles a házfelügyelő a Budapesti Rendőr-főkapitányságtól karhatalom kirendelését kérni.

5. p. A Budapesti Rendőrkapitányság az akár személyesen, akár távbeszélőn történt bejelentés alapján a karhatalmat azonnal kirendelni köteles.

7. p. A házfelügyelő köteles a jelen rendelet megjelenése után megüresedett lakásokat, helyiségeket a megüresedés beálltától számított 8 órán belül az illetékes hatóságnak, illetve az ingatlankezelő vállalatnak is bejelenteni.

9. p. Az a házfelügyelő, aki a rendeletben foglalt kötelezettségének nem tesz eleget, vagy az önkényes beköltözővel összejátszik kihágást követ el és 1000 Ft-ig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Szintén nagyon szigorú megítélés alá estek ebben a korban az ún. „önkényes kilépők”, utcára azonban őket sem lehetett kilakoltatni. Haladéktalanul el kell hagyniuk szolgálati lakásukat, azonban a tanácsnak — a régebbi jogszabályoknak megfelelő szellemben — gondoskodnia kell szükségükben történő elhelyezésükről.⁴

A „nagy fordulat” a lakásfronton nyilvánvalóan az 1952. februári államosításhoz köthető.⁵ Mindeddig lényegében a legkülönbözőbb tulajdonosi jogosítványok csorbításáról, elrekvirálásáról beszélhetünk, ekkor azonban maga a magántulajdon lett „elkommunizálva”. A házingatlanokon kívül ez bizonyos esetekben az ingóságokra is kiterjedt. A tulajdonosok — akik maradhattak lakásukban — egycsapásra állami tulajdonú lakások bérlőivé váltak. Az ellenszegülés, kijátszás szigorúan büntetendő büntettnék számított. Primér „lakásgazdálkodási” szempontból, ezzel a lakások újabb körére tették rá a kezüket az osztogató hatóságok, amúgy önkényesen.

A magántulajdonban lévő házak tulajdonosainak egy része házingatlanain a legszükségesebb felújítási munkálatokat sem végzi el. Ennek következtében a népgazdasági értéket képviselő házingatlanok állaga rohamosan romlik.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsának abból a célból, hogy:

— népgazdaságunkat megóvja a házingatlanok állagának romlásából eredő kártól,

— megszüntesse a volt uralkodó osztályhoz tartozó elemek házingatlanból eredő, munka nélkül szerzett jövedelmét . . .

1. p. A jelen törvényerejű rendelettel összes alkatrészeikkel és tartozékaikkal együtt állami tulajdonba vétetnek:

a) mindazok a magántulajdonban álló házingatlanok (lakóházak, vilák, öröklakások, üzletházak, üzemházak, raktárak stb.), amelyeket, vagy amelyeknek egyes részeit bérbeadás útján hasznosítják,

b) a tőkések, egyéb kizsákmányolók és a megdöntött társadalmi rendszer népelnyomó elemeinek házingatlanai, abban az esetben is, ha azokat nem bérbeadás útján hasznosítják.

Utóbbiaktól, ha nem laktak állandóan az adott lakásban, az ott lévő bútorait, tárgyaikat, ingóságait is elvették. Meghagyták a „dolgozók” legfeljebb 6 lakószobás lakását, az üdülőket. A belügyminiszter „indokolt” esetben egyedi mentesítést adhatott. A póre birtokbavételt tetézte, hogy a volt tulajdonosok korábbi, állammal szembeni tartozásai (pl. adó, illeték stb.) fennmaradtak, míg a most már új tulajdonost, az államot terhelő követeléseket egyszerűen semmisnek nyilvánították. Mint tudjuk, a rendelet kártalanítást írt elő:

„10. p. Az 1. p-ban meghatározott házingatlanok állami tulajdonba vétele kártalanítás mellett történik. A kártalanítás módját és mértékét külön jogszabály állapítja meg.” —, az ezzel kapcsolatos jogszabályok azonban máig nem születtek meg.

*

Az államosítás utáni állapotot egy évre rá az 1953-mas átfogó lakásrendelet rögzíti.⁶ Ez a rendelet az 1948-as lakáskódex óta foganatosított számos változtatást figyelembe véve, teljesen szakított a korábbi lakásügyi jogszabályok felépítésével, „filozófiájával”. A hangsúly a dominánsan magántulajdonú lakásbérlet általános szabályairól és a mintegy tíz éves „átmeneti” szabályokról egyértelműen az állami tulajdonban lévő lakások kiutalására és bérleti viszonyainak szabályozására helyeződik át (lényegében ezeket érvényesítik a magánbérleteknél is).

A háború eleje óta érvényben lévő ún. igénybevételről itt már szó sem esik, maga a gyakorlat nem szűnik meg, csupán egyszerű „kiutalással” konszolidálódik. A polgárok továbbra is *maguk* nézhetik ki azt az üres, vagy megüresedett lakást, lakás céljára alkalmas egyéb helyiséget, „üresen nem álló, de kihasználatlan lakószobát”, amelyre igénylésüket beadják. 1945 után a hatóságoknak ilyen esetben 48 órán belül határozatot kellett hozniuk, ez most 5 munkanapra bővült. Vagyis 5 napig fogadtak el további igénylőket ugyanarra a lakásra (a jó információkkal rendelkezők nem kis öröme), majd lezárták az igényléseket, megvizsgálták az igénylők és a kiigényelt lakásviszonyait, az előírt preferenciák alapján döntöttek és kiutaltak. Újdonság, hogy a döntés előtt a lakás bérlőjét, használóját is meg kellett hallgatni (enynyi, nem több).

Az 1953-ig érvényben lévő rendeletek rangsorolásait alapvetően a politikai fordulat (elitcsere) és a háború utáni újjáépítés követelményei szabták meg. 1953-ra a „szocialista termelő munka” és a demográfiai szempontok kerültek előtérbe. Ha ugyanazt a lakást többen igényelték, akkor előnyben kellett részesíteni (sorrendben) a termelésben, a munkában érdemeket szerzett dolgozókat, a családokat a család nélküliekkel szemben, a többgyerekeseket, a fiatal házasokat, az életveszély, egészségi ártalom miatt lakásukat elvesztőket, a munkahelyükhöz közelebb kerülőket.

A *kiutalásban nem részesíthetők* köre lényegesen szűkült (nem számít, hogy mióta lakik az illető az adott településen, nem kizáró ok a B-lista, a köztörvényes bűncselekmény), maradt a Népköztársaság és a népgazdaság elleni büntett miatt elítéltek kizárása (ennek kihatása 5 évről 3 évre csökkent).

Továbbra is külön csoportot alkotnak azok, akik az általános (2 fő/szoba) szabálytól eltérően többletszobára is jogosultak:

a) az Országgyűlés tagjai, az államhatalom és államigazgatás országos és helyi szerveinek, a politikai, társadalmi, tudományos, gazdasági, egészségügyi, népművelési, országos, megyei és járási szerveknek, valamint az államhatalom és államigazgatás legalább járási területre illetékes intézeteinek, intézményeinek vezetőállású dolgozói (vezető, helyettese, főosztályvezető, osztályvezető),

b) az MTA rendes és levelező tagjai, a tudományok doktorai és kandidátusai, az egyetemi és főiskolai tanárok, docensek, adjunktusok és tanársegédek, az Írószövetség és más művészeti szövetségek által többletszobára jogosultakként igazolt művészek, költők, írók, újságírók, a bírák és ügyészek, a tervezőmérnökök, a gyakorlóorvosok és ügyvédek, a tanintézetekben tanító és szakfelügyeleti tanárok és tanítók,

c) akit a főfelügyeleti szerv (Minisztertanács, minisztérium, közvetlenül a Minisztertanács felügyelete alá tartozó szervek) vezetője, vagy külön meghatalmazott megbízottja arra jogosultnak igazolnak.

A korábnál szélesebb kör meríthetett e preferenciából, s mélyebben is meríthettek, tekintve, hogy már nem egy, vagy legfeljebb két szobára korlátozódik e lehetőség, a plusz szobák számát nem szabályozzák. A megfelelő érdekkapcsolatok, összeköttetések bő teret nyertek az egyedi elbírálás, a „jogosultnak igazolás” bevezetésével. Ugyan nem jogosultak, de azért indokoltnak ítélt esetben többletszobában részesíthetők azok a nem „magasabb szellemi munkával foglalkozó” egyszerű dolgozók is, akiknek családjában fertőző, fertőzőségeket okozó családtag is él.

1953-ban megszűnt az addigi kétféle — rendes és rendkívüli (azonnali) — *felmondás*, s maradt csak az utóbbi, ez vált a felmondás általános formájává. Ha a bérlőnek felmondtak (mert a Népköztársaság, a népgazdaság ellen elkövetett büntett miatt egy évnél hosszabb szabadságvesztés büntetésre ítélték, vagy mert felszólítás ellenére sem fizette ki a lakbért, vagy mert a „szocialista együttélés szabályaival” ellentétes, megbotránkoztató, túrhetetlen magatartást tanúsított, vagy mert a lakást, a házat nem rendeltetésszerűen használta, rongálta, vagy mert a karbantartást, helyreállítást akadályozta), akkor fellebbezés esetén csak bírósági úton lehetett érvényesíteni a felmondást, majd kérvényezni a lakás kiürítésének végrehajtását. A „kiürítés végrehajtásakor” továbbra is feltétel, hogy a helyi hatóság gondoskodjon az

elhelyezéséről. Ugyanakkor az 1953-as rendeletről szemérmesen eltűnik a kilakoltatás kifejezés, mint ahogy hajléktalanokról sem szól már e szabályozás.

A rend megteremtése felé vezető úton felemás helyzetbe kerültek a spontán, „önkéntesen” lakásfoglalók. Egyfelől 1953-ban már nem „jogosítják” utólag, visszamenően ezeket a lakásfoglalásokat, sőt 2 havi elzárással, vagy 5000 forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetik e cselekményt (ugyanilyen büntető megítélés alá esnek az engedély nélkül bérbeadók — értsd pl. házkezelőségi dolgozók, vagy magántulajdonosok — és azok, akik nem jelentik be időben a lakásüresedést), ugyanakkor viszont *nincs szó kilakoltatásukról, vagyis implicite, akár maradhatnak is...*

Úgy tűnik, hogy az államosításban kicsúcsosodó hatósági zsákmányolás, rekvirálás nemcsak győzedelmeskedett, s legyűrte — részben magába építette, elitje számára kisajátította — a spontán lakossági birtokbavételt, de egy kicsit „túl jól” is sikerült.

A lakossági építési kedv a mélypontra zuhant, miközben a központilag előirányzott lakásszámnak is csak a fele valósult meg. Ezért már 1953-ban elkezdtek — módjával — serkenteni a családház-építést,⁷ az építkezőknek a „kötött lakásbérleti rendelkezések” alóli mentességet ígérték,⁸ sőt — ez korábban elképzelhetetlen lett volna — már azt is megengedték, hogy a tulajdonos a saját lakásába beköltözhesen használóként, ha a lakás megüresedett (igaz, ehhez formálisan a helyi vb kijelölő határozata kellett).⁹ A telkeket sem korábban, sem később nem államosították, azonban ebben az időben városon és vidéken egyaránt sok *házhely* állt üresen, mert tulajdonosa nem tudott a juttatott területre házat építeni. Ezeket most a helyi tanácsok „igénybe vehették” és az új, házépítő igénylőknek újra eloszthatták.¹⁰ 1956 októberéhez közeledve feloldják az — addig is teljesen hatástalannak bizonyult, a nagyvállalatok részéről is bírált — fővárosi letelepedési tilalmat,¹¹ a lakásépítés serkentése érdekében 1956 tavaszán megpróbálják újraéleszteni a lakásszövetkezeti formát is,¹² s közvetlenül az októberi események előtt egy új, komplex lakásrendeletet adnak ki.¹³

Az 1956-os *lakásrendelet* sorsa igen sajtóosan alakult. Szeptember 30-án adták ki a rendeletet, azzal, hogy majd november 1-jén lép életbe. Közben azonban — mellesleg — lezajlott egy forradalom és egy ellenforradalom. A lakásrendelet végrehajtási rendelete csak 1957. március 7-én születik meg, azzal, hogy a kihirdetéskor hatályba lép.¹⁴ Az e sajtó viszonyok közepette megszületett rendeletek — némi módosításokkal — egészen 1971-ig meghatározzák a lakásügy szabályozását! Azonban a „zavaró körülmények” indokoltá tették, hogy a végrehajtási rendelet kiadása előtt 5 nappal (március 2-án) ún. átmeneti rendelkezéseket léptessenek életbe.¹⁵ Ezekről később szólunk. Nézzük először magát az alaprendeletet.

Az 1956-os lakásrendelet, bár általában követi az 1953-as rendelet szellemét, annál sok tekintetben mégis lényegesen szigorúbb. Ekkorra már a korábbiakhoz képest konszolidálódtak, kiépültek a lakáselosztó hatóságok, némi állami építés is megindult, s ez praktikus alapot szolgáltatott ahhoz, hogy az egész lakásigénylési és -elosztási rendszer „filozófiáját” gyökeresen új alapokra helyezzék.

Ennek lényeges eleme, hogy lényegében megszűnt — bár még nem teljesen — a konkrét, kinézet címre beadott igénylés rendszere. Ezt

a hatáskört most már dominánsan a lakásügyi hivatalok vették a kezükbe. *A lakásbérlethez jutni szándékozók a hivatalnál sorbanálló igénylőkkel váltak.* Általános lakásigénylésük beadása után már nem volt semmilyen határidő, hogy mikor kell a lakásügyi hatóságnak döntést hoznia, pusztán „nyilvántartásba vették” az igényt. Ekkortól nem az „igényjogosultságot” vizsgálták, hanem az igénylő lakáskörülményei alapján a „rászorultság mértékét” (ez közelebbről nincs meghatározva). A kiutalásnál figyelembe vett preferenciák megegyeznek az 1953-ban kialakított preferenciákkal, változás csak annyi, hogy a romos, életveszélyes, egészségtelen lakásban lakók és a lakástalanok ismét (az 1953 előttihez hasonlóan) az élre kerültek.

A kiutalásban nem részesíthetők köréből kikerültek a Népköztársaság és a népgazdaság elleni cselekmény miatt elítéltek, viszont *főlkerültek a tiltó listára a kiutasítottak (kitiltottak) és az önkényes lakásfoglalók (ők az elfoglalt lakás bérlői nem lehettek).*

Az ún. „indokolt lakásszükséglet” (1948), melyet az 1953-as rendelet egyszerűen „igényként” aposztrofált, „a jogos lakásigény mértéke”-ként fogalmazódik meg 1956-ban. A mérték (2 fő/szoba) nem változik, viszont eltérést jelent a korábbiaktól, hogy az albérlőt és a háztartási alkalmazottat is be lehetett számítani. A külön szobára jogosultak csoportja 1953-hoz képest lényegében nem változik. E kör egy új csoporttal bővült: „A lakásügyi hatóság indokolt esetben külön szobát biztosíthat annak a fizikai dolgozónak, akit a népgazdaság szempontjából jelentős találmányai, újításai erre érdemessé tesznek.”, egy másik csoporttal pedig szűkült: „Ipari, vagy kereskedelmi tevékenység folytatása céljára lakásban szobát (munkaszoba) juttatni nem lehet.”

Az immár állami tulajdonra épülő lakásbérleti viszony már ekkor sajátos, ún. kvázi-tulajdonosi megoldásokkal „gazdagodik” (a bérleti jog könnyebben elcserélhetővé, szabadabban folytathatóvá és örökölhetővé vált, immár az ún. eltartási szerződések alapján is). Az elrekvirálható, „felszabadítható”, kiüríthető, vagy éppen üres lakások számának a beszűkülése következtében, hosszú távon, *ezek az ún. „bérlői jogosultságok” váltak a lakók és a lakásokat praktikusán birtokló lakáshivatalok egyik fő harci terepévé, a bérlők „spontán” törekvéseit, mozgásait hol jogszabályokkal is kénytelenek voltak utólag jóváhagyni, hol újabb szigorításokkal próbálták ezeknek gátat vetni.*

A bérleti viszony felmondásának lehetséges okai 1953-hoz képest változatlanok maradtak (csak a Népköztársaság és a népgazdaság elleni büntett esik ki az okok közül). Apró kis jogi változás, hogy míg korábban a felmondás automatikusan érvénybe lépett, hacsak a bérlő nem nyújtott be írásban fellebbezést (ekkor a bérbeadónak bírósághoz kellett fordulnia), addig 1956-tól a felmondás csak akkor lépett rögtön érvénybe, ha azt a bérlő írásban elfogadta(!), különben a bérbeadónak mindenképpen bírósághoz kellett fordulnia. Ráadásul ha ezt nem tette 8 napon belül, akkor a felmondás hatályát veszítette.

Ugyanakkor felmondás nélkül (eredeti értelemben „rendkívüli felmondással”), automatikusan megszűnt a bérleti joga annak, akit kitiltottak, kiutasítottak az adott településről és (új kategóriaként) azoknak, akiket a bíróság tiltott kéjelgés illetve szobáztatás miatt elítélt. Továbbra is fennmaradt — mint látni fogjuk, napjainkig — a lakás hatósági igénybevételének a lehetősége abban az esetben, ha a bérlő úgymond elhagyta lakását. Az igénybevétel elkerülése érdekében 30

napnál hosszabb eltávozás (üdülés, kórház, katonaság, munka stb.) esetén „mentesítő bizonyítványt” kellett kérni. (Többek között „azokat a dolgozókat, akik az ötéves terv nagylétesítményeinek megvalósításánál dolgoznak és állandó bérleti jogviszonyt ott nem létesítettek, munkaviszonyuk tartamára az állandó lakóhelyükön levő lakásukra mentesség illeti meg.”)

A kialakított Rendben — amint az az 1956-os lakásrendelet következő passzusaiából számunkra kitűnik — az önkényes beköltözés már súlyos devianciának számít, a tulajdonos-hivatal megtorolja, ha az övéből akar valaki spontán módon zsákmányolni. A bérbeadónak (HKI, házmester) azonnal jelentenie kell a lakáshivatal (elsőfokú hatóság) számára az önkényes beköltözést. Az igénybe vehető, megüresedő lakást vagy lakrészt is legfeljebb 3 napon belül jelenteni kell (különben bírságot vetnek ki, igaz, maximum 1000 Ft-ot, szemben az eddigi 5000 Ft-tal).

Az önkényes beköltöző nem maradhat az elfoglalt lakásban (ettől még elvben más lakás kiutalható számára, hiszen a rendelet ezt tételesen nem tiltja), viszont meg kell fizetnie az 1000 forintig terjedő bírságot, és jogszabály szerint az adott lakásból azonnal ki kell lakoltatni. Ha máshova nem megy, akkor az utcára, ha kell, karhatalommal. 1956-tól nincs elhelyezési kötelezettség. (A jogcím nélkül visszamaradtak — albérlők, távoli rokonok, felemás eltartók stb. — helyzete sem sokkal rózsásabb, ők ugyan bérlőül is kijelölhetők, de ha a lakáshivatal úgy dönt, akkor akár rendőri úton is kirakhatók.)

80. p. (3) A bérleti jogviszony megszűnése után a lakásban jogcím nélkül visszamaradt személyt a lakásból ki kell költöztetni. Ilyen esetben az elsőfokú lakásügyi hatóság dönt a kilakoltatott személy elhelyezése kérdésében.

(5) Az első fokon eljáró lakásügyi hatóság a végrehajtás akadálytalan foganatosítása érdekében az illetékes rendőri szerv útján rendőri karhatalmat vehet igénybe.

(6) Azt, aki valamely helyiséget jogtalanul önkényesen elfoglal, a helyiségből a végrehajtásra vonatkozó szabályok mellőzésével — előző lakásába, vagy ha ez nem lehetséges, akkor más lakás biztosítása nélkül — haladéktalanul ki kell költöztetni. [35/1965. (IX 30.) M. T. sz. r.]

Azonban e nagy szigorúság alól is van kibúvó, hogy ne legyen olyan egyszerű, egyértelmű a helyzet: a „karhatalmi kihelyezésre, kilakoltatásra” kerülő kérelmére — „súlyos betegség, leküzdhetetlen akadály” esetén — a végrehajtás foganatosítását fel lehetett függeszteni (legfeljebb 60 napra, de utána ezt újra meg lehetett ismételni).

1956. október 23-a után megismétlődik az 1919-et, 1945-öt követő spontán lakásfoglalási hullám. A lakásínségtől szenvedő lakosság egy része — az elsöpört, megrendült hatóságokat figyelmen kívül hagyva — zsákmányolta a disszidensek, eltávozottak lakásait, az elosztásra épülő félig kész lakásokat. A hatalom a köznyugalom érdekében — időlegesen — meghátrálásra kényszerült.

A Kormány megállapítja, hogy az 1956. október 23-i események következtében az 1956. évben befejezendő lakások elosztásáról szóló minisztertanácsi határozat végrehajtása részben lehetetlenné vált. Ezért a Kormány a 3393/1956 (IV. 4.) sz. M. T. határozat 1. pontját — a már megtörtént lakáselosztások érintetlenül hagyása mellett — hatályon kívül helyezi. (1027/1957. (III. 2.) Korm. sz. határozat)

„Honfoglalás” a Fiastyúk utcában (Népakarát, 1957. jan. 17. Lendvai Vera).

»A Fiastyúk utcában 2000 lakás készül. Ebből egy-két épületre való már majdnem készen állt. De a házak zöme szinte teljesen használhatatlan: se ajtaja, se ablaka, se padlója. Vízről, villanyról és gázzal beszélni sem lehet. Még a fűtés is lehetetlennek látszik. Mégis laknak már bennük.

Fordítva felrakott furnírajtókon — a laikus is láthatja, hogy nem odavalók — nagy betűkkel kiírva: „Foglalt, hat gyerek, Takácsék”.

És így van ez végig, szinte mind a 386 lakás ajtaján, amelyeket most foglaltak el október után.

Kik laknak ezekben a házakban? Többnyire olyanok, akik szörnyű lakáskörülményeik miatt törvényt, hivatalos utat felrúgtak és megszállták a Fiastyúk utcai telepet. Matolcsi Gézaék például mosókonyhában laktak a Szegedi úton. Amint az anyós elmondja, nem jöttek volna ide, *de mindenki foglalt egy lakást, hát ők sem akartak lemaradni*. Nekik a tanács már régen megígérte, hogy kapnak lakást. (. . .)

A legnagyobb bajban mégis mi vagyunk — mondja az építésvezető, Cserép Tibor. Az építkezés során ideiglenesen, hevenyészve bekötöttük minden házba a villanyt. Most, bár életveszélyes, ezt használja boldogboldogtalan. Naponta 1000—1100 kilowattot égetnek el a lakásokban. Már felszólítottuk az itt lakókat, hogy fizessenek, mert kikapcsoljuk a villanyt. 160 forint jutna egy családra, de hallani se akarnak róla.

A rendőrségnek is van itt bőven dolga. Szinte minden nap razziáznak. A több száz lakásban ugyanis — senki sincs bejelentve. Miután önkényes beköltözőkről és lakásoknak nem számítható épületekről van szó, nem fogadják el a bejelentkezést.

A tanács eddig tehetetlen volt. Most ugyanis mind a 386 önkényesen beköltözőt ki kellene lakoltatniuk, de legtöbbjüket már vissza sem küldhetik a régi lakásba, mert azt vagy elfoglalta más, vagy valóban lakhatatlan. (. . .) Amikor mi az egyik tanácstaggal kint jártunk, volt, aki azt mondta: „Szó nélkül kimegyek, ha adnak rendes lakást.”

A sok gonddal küszködő emberek izalmára persze fel kell készülnie a tanácsnak, ha most, januárban megkezdí az egész település zavaros ügyének felülvizsgálatát. Nehéz lesz a munka, hiszen igen sok a törvénytelen lakásfoglalás — de mégis minden esetben igazságosan kell dönteni, egyéni mérlegelés alapján.«

A Kádár-kormány március 2-i „átmeneti” rendelkezései, melyek a tömeges akciókra reagálva az önkényes lakásfoglalásokat akarják utólagosan helyre tenni, felélesztik, sőt átmenetileg a középpontba helyezik a *hajléktalan* kategóriát. Igaz, a hajléktalanság sajátos, „korhú” meghatározását adják, de ez az, ami mentén az *önkéntes lakásfoglalókat utólag két nagy csoportra osztják*, a volt hajléktalanok bentmaradhatnak az elfoglalt lakásban, a többieknek — a jogszabály szerint — menniük kell.

Az 1956. október 23-át követő események során — elsősorban a fővárosban — nagy számban történtek önkényes lakásfoglalások. Ily módon a hajléktalan személyeken kívül olyanok is jutottak más lakáshoz, akiknek addig is volt lakásuk. A hajléktalanná vált személyek mielőbbi elhelyezése is gyakran elkerülhetetlenné tette a lakásbérlet-ről szóló rendelet rendelkezéseinek megszegését. (. . .)

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány — *annak érdekében, hogy a törvényes rendet a lakásbérlet területén is helyreállítsa* — az alábbiakat határozza. . .

(3) p. E határozat alkalmazása szempontjából hajléktalanoknak kell tekinteni:

- a) a harcok során lakhatatlanná vált lakások volt használóit,
- b) az 1956. évi földrengés és árvíz során hajléktalanná vált és időközben el nem helyezett személyeket,
- c) a hatóságilag nyilvántartott romos és életveszélyes lakások bérlőit,
- d) a zsúfolt, egészségtelen lakások bérlőit,
- e) az albérlőket, a korábban különélt és az 1956. október 23-a és december 31-e közötti időszakban összeköltözött családtagokat, feltéve, hogy az eredeti állapot vissza nem állítható és családi körülményeik ezt indokolták teszik. [1027/1957. (III. 2.) Korm. sz. határozat]

Az ily módon definiált hajléktalan önkényes lakásfoglalókra az 56 szeptemberi lakásrendelet szigorú előírásait nem volt szabad alkalmazni. Mint a határozat kimondja: „(4) p. *A hajléktalan személyeket az általuk elfoglalt lakás bérlőjéül kell kijelölni* a rendelet egyéb rendelkezéseinek — így különösen a jogos lakásigény mértékére vonatkozó rendelkezések — figyelembevételével.”

Egészen más volt jogilag a helyzet a „nem hajléktalanokkal”. Az ilyen önkényes lakásfoglalókat előző lakásukba vissza kellett költöztetni, vagy szükséglakást kellett nekik adni és meg kellett fizetniük a pénzbírságot.

Rendet teremtenek a lakásdzsungelben. Emberségesen, igazságosan bírálják el az önkényes „honfoglalók” ügyeit (Népszabadság, 1957. április 9. Lőrincz János.)

»Budapesten több mint 10 000 lakást foglaltak el önkényesen az októberi események után. Mi lesz a „honfoglaló” lakókkal? Már eldőlt ez a kérdés, hiszen ügyeik elbírálására határozatokat hozott a Minisztertanács.

Most aztán nem panaszkodhatnak munkahiányra a kerületi tanácsok lakáshivatalai. . . Óbudán mintegy 450 önkényes beköltözés történt. Ez aránylag nem sok. . . Itt, a III. kerületben a Hunor utcában és a Bogdáni úton épült új házakban 400 lakást foglaltak el önkényesen. Érdekes, hogy a „honfoglalók” nagy része nem óbudai, hanem újpesti, angyalföldi, zuglói, de jöttek Csepelről is . . .

Mint Radics Rudolf V.B. elnökhelyettes elmondta, sor kerül számos kényszercserére. Suvoda Pál és felesége például a Bogdáni úton szobakonyhás lakást foglalt. Előbbi lakhelyükön hét személy lakott egy szoba-konyhás lakást. Suvodáék részére tehát indokolt lenne a kiutalás. Mégis előfordulhat, hogy nem kapják meg. Sok olyan lakás van Óbudán, ahol 12-en lagnak egyszobás lakásban! Ebben az esetben cserélniök kell egy nagyobb családdal.

Az esetek jelentős részében viszont indokoltnak látszik a végleges kiutalás. Horváth László feleségével és másfél éves gyerekével például háromszor-három méteres szükséglakásban lakott az V. kerületben és onnan ment lakást foglalni a Hunor utcába. Bizonyos, hogy az ő igényjogosultságukon egy percig sem vitatkozik majd a döntőbizottság.

A XI. kerületben a tanácsnak jóval nehezebb a dolga, hiszen 900

önkényes beköltözést és mintegy 2000 lakásügyet kell most felülvizsgáltnia.

„Nagyon rövid a felülvizsgálat határideje. Legjobb akaratunk elérére sem végzünk minden ügygel április 30-ig...”

A legtöbb esetben a XI. kerületi tanács lakáshivatala is megadja majd a kiutalást. Ők is azt tartják: „Aki rászorult a lakásra, azt nem háborgatjuk, de aki a zavarosban halászva mások elől vette el a lakást, azt nem hagyjuk meg jogszerűen szerzett birtokában...”

A „jogos” és „jogtalan” önkényes lakásfoglalásra vonatkozó utólagos, átmeneti rendelkezések március 2-től április 30-ig lettek volna érvényben (eddig az ilyen ügyeket rendezni kellett volna), április 28-án azonban egy újabb határozattal meghosszabbították a határidőt...

*

A Nagy Zsákmányolás nyers, látványos (a jogszabályokban is jól tetten érhető) hőskorszaka ezzel véget ér. Visszatér és egyre jobban kiépül a jog Rendje. A kismizettek, az elit és a többiek hol illegális, hol legalizált harca azonban a lakásszférában is tovább folyik.

Nem említettük például, hogy 1956-ban a hatóságok — a lakossági sérelmek, a magánlakás-építés serkentése és egyéb motivációk miatt — meghátráltak a magántulajdonú lakások igénybevétele terén is, amikor kimondták, hogy az ún. személyi tulajdonú szabad rendelkezésű lakásokra sem az igénybevétel, sem a jogos lakásigény mértékének szabályai nem vonatkoznak, s a rendelet kihirdetése után megkötött magánbérleti szerződések másik lakás biztosítása nélkül is felmondhatóak lettek. Az „új helyzetben”, 1958 tavaszán e liberálisabb pontokat külön rendeletben korlátozták.¹⁶ A korlátozás lényege nem más, mint hogy 1959 végéig felmondási tilalmat és igénybevételei lehetőséget mondtak ki arra az esetre, ha a (potenciális) bérlő „a néphadsereg, a Belügyminisztérium vagy a határőrség hivatásos állományú tisztje, vagy tiszthelyettese volt”. (E moratóriumot egyébként lejártá előtt egy hónappal meghosszabbították és csak 1963 végén oldották fel, részlegesen.)

Az ún. „társadalmi tulajdonban lévő lakások és a személyi tulajdonban lévő, tanácsi rendelkezés alatt álló lakások”, illetve lakrészek *hatósági igénybevétele*t már 1956-ban általában szűkebb körre szorították, 1960 elején azonban (egyébként az első 15 éves lakásépítési terv kihirdetésével párhuzamosan) az új politika jegyében — nem de jure, viszont de facto — lényegében elismerték az e szférában kialakult helyzetet: elvétel helyett ún. *lakbérpótlékkal* (sajátos lakbéremeléssel) büntették a jogosnak elismertnél nagyobb lakásban élőket.¹⁷ Ezzel — „a meglévő lakásállomány jobb kihasználásának, illetőleg állami erőből történő tömeges lakásépítés útján való növelésének előmozdítása, továbbá a kedvezőtlen lakásviszonyok következtében kialakult albérleti és ágybérleti uzsora megszüntetése céljából” — a *lakásgazdálkodók és a bérlők között egy merőben új, a bérlők anyagi viszonyaival kalkuláló harci terepet nyitottak meg*. A cél továbbra is „a tartalékok feltárása”: „Abból a célból, hogy a bérlők lakásuk megfelelő kihasználásáról gondoskodhassanak, illetőleg a jogos lakásigényüket meghaladó lakásukat kisebb lakásra elcserélhessék, a lakbérpótlék fizetési kötelezettség 1961. évi január hó 1. napján veszi kezdetét.”

Az 1956 októbere előtt megalkotott lakásrendeletet majd csak 1971-ben váltja fel egy újabb — a szakértők értékelése szerint az „elmaradt reform” jegyében született — lakáskódex, azóta újabb átfogó rendelet nem készült. Természetesen számos jogszabály, módosítás szabályozta újra meg újra a hatóságok és az azokhoz közelállók, illetve a laikus állampolgárok különböző csoportjainak részesedését a már meglévő és új lakásvagyonból. A küzdő felek megpróbálták megőrizni, megtartani a már birtokukba került vagyont, jogosultságot (a bérlők az örökölhetőség, elcserélhetőség kiterjesztésével, majd vásárlással, a bérbeadók az ilyen törekvések korlátozásával, visszavásárlással, a volt tulajdonosok, vagy csak korlátozottan tulajdonosok szintén visszavásárlással stb.).

Az „elit” a nyers zsákmányolás korát követően egyre áttételesebben merített — a redisztribúció kiépített rendszerén keresztül — a nagy közös kalapból. A rekvirálás korai szakaszában az általános és kihirdetett (korábban tárgyalt) jogszabályok biztosították, hogy az új elit természetes, jogilag fedezett úton jusson hozzá a legjobb lakásokhoz. A lehetőségek relatív szűkülése, újabb és újabb csoportok belépése miatt más megoldásokat is keresni kellett. Ezt a célt szolgálta a *szolgálati lakások* körének igen jelentős kiterjesztése, a lakások elosztásában a vállalatok, majd a főhatóságok közvetlen szerepének a megnövekedése. (Az új lakásokat például éves elosztási terv alapján a minisztertanácsi ülésen osztották szét az ágazatok, főhatóságok között, majd azok az alájuk tartozó szervek, vállalatok között...) A máig élő „*bérlőkijelölési jog*” az 50-es években élte virágkorát — lényegében a helyi lakás-hivatalok rovására —, azóta formát váltva feléledt már vállalati (munkás) lakásépítésként a 70-es években, munkahelyi pénz-, hiteltámogatásként az utóbbi évtizedben.

A hagyományos zsákmányolási formák sem veszték ki teljesen. Az elhaltak, disszidensek lakásainak *igénybevételén* keresztül, s főleg az ún. *K-lakások* rendszerén keresztül biztosítható volt, hogy az elit egy szűk köre szabadon elfoglalhassa az őt úgymond megillető lakásokat. Ezek azonban jellegzetesen az általánostól *eltérő* szabályok alapján történtek már, belső utasítások, informális összefonódások révén.

A többségre vonatkozó általános szabályok adták a szélesebb kör számára a lehetőséget, hogy áttételesebb módon meríthessen abból a bizonyos közös kalapból (az OTP értékesítésű tanácsi lakások, a tanácsi építésű családi házak, a vállalati lakásépítés, a jobb telkek olcsó megvásárlása, a helyi tanácsi hitelek révén és még számtalan úton-módon).

E szövevényes rendszer felfejtésébe itt nem bonyolódunk, maradjunk csak az „alsóbb régiókban”, elsősorban az ún. *önkényes lakásfoglalóknál*.

*)

Az 1971-es lakásrendelet nagy vonalakban mit sem változtatott az önkényes lakásfoglalók helyzetén, a finomabb változtatások mégis figyelemre méltóak. A *rendeletben és végrehajtási utasításban*¹⁸ szó *sincs kilakoltatásról, vagy karhatalmi kényszer-kiköltöztetésről*. Ezeknek az 1956-tól is még érvényben volt fogalmaknak a helyét a „*kiürítésre, kiköltözésre kötelezés*” vette át. Bármily szigorúan fogalmaz is az önkényes lakásfoglalókkal kapcsolatban a rendelet, a végrehajtásra csak

a bírságolás eszközét hagyja meg. A korábbiaktól eltérően *a hatóság itt csak határozatokat hoz, tevőleges szerepét nem fogalmazták meg* (az más kérdés, hogy valójában csak a rendeletalkotók ideológiai „szemérmességéről” van-e szó).

124. p. Aki lakást, vagy annak helyiségét, illetőleg a közös használatra szolgáló helyiséget önkényesen foglalta el, a végrehajtásra vonatkozó szabályok mellőzésével arra kell kötelezni, hogy azt minden elhelyezési igény nélkül haladéktalanul ürítse ki.

126. p. (3) Az önkényesen beköltözött személy kiköltözését elrendelő lakásügyi hatósági határozat ellen fellebbezésnek nincs helye.

Vhr. 95. p. Ha a lakásban jogcím nélkül lakó személy az elhelyezéséről maga köteles gondoskodni, őt a lakás kiürítésére határidő kitűzésével és pénzbírság kiszabásával kell szorítani.

Az eddig nem szereplő ún. „közös helyiségek” felbukkanása a rendelet e pontján csak apró jelzése annak, hogy az elfoglalható lakások, lakrészek szűkülésével feltűnőbbé vált a különböző — részben használaton kívül kerülő — szárítók, mosókonyhák, tüzelőtárolók, egyéb zugok illegális elfoglalása. Jóval komolyabb jelzés, hogy a rendelet továbbra is igen részletesen foglalkozik a felmondás, a bérleti jogviszony megszűnésének az eseteivel, illetve — új elemként — az ún. jogcím nélküli személyek elhelyezésével. Megszületik az ún. *jóhiszemű* és az ún. *rosszhiszemű jogcím nélküli* kategória, ez utóbbi mellé sorolódnak be az önkényesek.

Lényegében arról lehet szó, hogy az egyéb formákban lakáshoz jutni képtelenek lakhatásért folyó harca a nyers (önkényes lakásfoglalás) formák felől áttevődött a „csendesebb” kerülőutakra, s e megoldás-keresési formák egy részét a hatóságok eltűrték (jóhiszeműek), egy részét viszont (rosszhiszeműek) az önkényes foglalókkal azonos szigorral próbálták megakadályozni.

Rosszhiszemű jogcím nélkülinek tekintették azokat, akiknek a jogcíme bírósági határozat vagy felmondás alapján szűnt meg, vagy akivel felbontották az eltartási szerződést („neki felróható okból”), vagy azt, aki pl. meghatározott időre befogadott albérlőként nem hagyta el a lakást, vagy „aki annak tudatában(?) költözött a lakásba, hogy a bérlő abból rövid időn belül elköltözik, illetőleg a közeli halála vagy a lakásbérleti jogviszonyának a megszűnése egyébként is várható”, vagy azt, aki a hatóság félrevezetésével szerezte a bérlakást, akinek — szolgálati lakásbérlőként — munkaviszonya fegyelmi határozattal szűnt meg. Az ilyen személy elhelyezéséről „maga köteles gondoskodni”. Nemcsak az az új elem ebben, hogy *a lakáshivatal felelőssége itt is megszűnt*, hanem hogy kötelezettséget ír elő az állampolgár számára. Az eljárás ekkor *nem kényszer-kiköltöztetéséről, hanem kényszerbeköltöztetéséről* szól. Nem a hivatal, hanem az állampolgár kötelezettsége kap hangsúlyt: (ha a rosszhiszemű személy saját elhelyezésének) „kötelezettségét nem teljesítette, a körülmények mérlegelésével arra kötelezhető, hogy (a) költözzék vissza a korábbi lakásába, ... (c) költözzék a számára biztosított szükséglakásba, albérleti lakószobába, ágybérletbe vagy munkásszállásra.” (Azért a „körülmények mérlegelésével” kötelezni nem volt kötelező, úgyhogy máshova is mehetett...)

A „szükséglakás” egyébként ekkortól már jórészt (*elveszítette eredeti jelentését* (hajléktalanoknak nyújtott természetbeni segély): a korábbi jogszabálybeli hajléktalan kategória szerepét átvette a tanácsi

bérlakásra igényjogosultak kategóriája, a lakásrendszeren belül a korábbi szükséglakások helyébe általában a tanácsi bérlakások léptek. Ekkortól már csak a nagyon rossz minőségű, színvonalú lakásokat tekintik szükséglakásoknak. Pontosabban a szükséglakás (megtévesztő neve ellenére) fizikailag és jogilag nem is tekinthető lakásnak, csupán olyan helyiségnek, helyiségcsoportnak, amelyben ugyan laknak, de egy lakás minimális kritériumaival nem rendelkezik (8. p.).

A jóhiszemű jogcímnélküliek — akik egyébként a meghatározás szerint egyszerűen csak azok a jogcímnélküliek, akik nem rosszhiszeműek (pl. a bérlő elhunytakor visszamaradt albérlők, befogadott távoli családtagok) — legalább határozatlan időre szóló albérleti elhelyezésre, vagy komfort nélküli lakásra voltak jogosultak, 5 évnél hosszabb ottlakás és igényjogosultság esetén pedig az adott lakást ki kellett részükre utalni! De ilyen feltételek hiányában is valamilyen lakást kellett számukra biztosítani. Nem kell azonban se lakást, se másféle elhelyezést biztosítani a volt *háztartási alkalmazott*nak: ha megszűnt a munkaviszonya, el kell hagynia a cselédszobát, s semmilyen jogosultságra nem tesznek szert az *ágybérlők* sem: rájuk a Ptk. dologbérlésre vonatkozó szabályai érvényesek (a dolog az ágy), nem a lakásjog szabályai.

A jogcímnélküliek mellett ott voltak még azok, akiknek meglévő jogcíme megszűnhetett, lakásukat a hatóság — a korábbiakhoz hasonlóan — „*igénybe vehette*”. Ilyenek a Népköztársaság területéről kiutasítottak, az adott településről kitiltottak, a szándékos büntett miatt két évnél hosszabb letöltendő szabadságvesztésre ítélték és természetesen a szanáltak. De bármely lakást a hatóság határozata alapján „közületi elhelyezés céljára” 1971 után is igénybe lehetett venni (98. p.).

Továbbra is igénybe vehetők maradtak az elhagyottnak tekinthető lakások (1956 után 30 napig, 1971 után már 60 napig lehetett bejelentés nélkül a bérleményből távolmaradni), így azok a lakások, melyek lakója „tiltott határátlépéssel” hagyta el az országot, illetve melyek lakója ismeretlen helyre távozott. (A többi esetben azonban megszűnt a „mentesítési bizonyítvány” kérelmének kötelme, igénybevétel esetén a hatóságnak kell értesítenie a bérlőt.)

Az igénybevétel („jogcímmegszüntetés”) mellett megmaradt a „hagyományos” felmondás is, lényegében változatlan — fellebbezés esetén bíróságon keresztül — formában, csupán egy sajátos állampolgári kötelezettség elmulasztásával bővül a felmondás lehetősége: ha a bérlő a lakás karbantartására vonatkozó kötelezettségét nem teljesíti (ebbe a lakás tisztántartása is beletartozik).

Az 1971-es lakásrendeletből nemcsak a korábbi, ez időre már kényelmetlenné váló megfogalmazások maradtak ki, vagy alakultak át, de a 60-as években meglendült állami bérlakásépítésnek megfelelően tovább terjeszkedtek, finomultak a lakáshivatalok elosztási szabályai is.

A „jogos lakásigény mértékéből” 1971-ben „a lakásigény mértéke” megfogalmazás maradt meg, viszont fontos változás, hogy ekkortól ennek van felső és alsó határa is (melyből az alsó határ azonos a 2 fő/szoba normával), s a látványos különszoba-lehetőség felsorolása eltűnik, ilyen juttatásról ezután a kiutaló lakásügyi hatóság maga dönt.

Ekkor vezetik be az ún. *névjegyzékes kiutalást*, melyben a korábbi-

nál lényegesebb szerephez jutnak a szociális jellegű szempontok (sokgyerekesek, zsúfoltan lakók, rossz műszaki állapotú lakásban lakók). Ekkortól vizsgálják az igénylők jövedelmi, vagyoni helyzetét is, ez 1971 előtt nem létezett. Ugyanakkor „azonos körülmények fennállása esetén a munkában kiváló dolgozókat előnyben kell részesíteni”. Ennek értelmében például a fővárosi „pontszámrendszernél” beszámították, hogy ki mióta létesített munkaviszonyt, mióta dolgozik Budapesten, „kilépett”-e 5 éven belül munkahelyéről, szocialista brigád tagja-e, van-e kitüntetése, Vállalati Kiváló Dolgozó, Szakma Ifjú Mestere, Kiváló Ifjú Szakember kitüntető jelvénye, választott testület tagja-e. . .

Az egész elosztási rendszertől idegen a hajdan volt „konkrét címre igénylés” rendszere, ha valaki mégis feltüntet ilyent, akkor azt nem veszik figyelembe, de megvizsgálják, hogy üres-e, igénybe vehető-e a talált lakás.

Sajátos elosztási pályák ezután is fennmaradnak, nem is jelentéktelenek. Ilyen a vállalatok, intézmények ún. *bérlőkiválasztási joga*. Ekkor lehet konkrét címre pályázni 1971 után is, ilyen esetben nem érvényesek a lakásigény mértékére vonatkozó előírások sem. Ennek minden következménye „legális”, jogszabályszerű, ahogy az ún. K-lakások léteztetése sem titkos (csak szabályozásuk), elkülönítésüket „központi feladatok megoldására”, „közérdekű lakásigények kielégítésére” kimondja a rendelet (a K2-es, honvédségi és a szovjet-lakások pedig jogilag beleférnek a bérlőkijelölésbe. . .). Ahogy azt például az ÉVM Lakás- és Kommunálisügyi Főosztályának 52. sz. (1972. évi) állásfoglalása az ún. központi feladatok megoldására elkülönített lakásokról kimondja: a vezetők ilyen lakáshoz juttatásakor lényegében bérlőkijelölésről van szó, így figyelmen kívül kell hagyni az igényjogosultságot, a jövedelmi, szociális helyzetet. . .

*

Az 1971 óta eltelt húsz év során újabb lakáskódex nem született, ez azonban nem jelenti azt, hogy számos ponton ne módosult volna az akkori rendelet (a 242 paragrafust 1986 végéig 160 helyen módosították). E módosítások zöme — értékelésünk szerint — továbbra is a lakosság és a lakásgazda-hatóságok egymást kerülgető, kijátszó, átverő hadmozdulatait tükrözi.¹⁹

Egy bérlő már régóta csak egy lakást bérelhetett, 1974-ben szükségesnek látszott azt is kimondani, hogy egy házaspár is csak egy bérleményre jogosult. A nagy összevisszaság és feszültség-gubanc miatt a játékszabályok 1980-ban több ponton módosulnak: nagy lakásban visszamaradt társbérlő — a korábbtól eltérően — nem maradhat a lakásban annak elcseréléseig sem, az ilyen lakást igénybe kell venni, a volt társbérlő kap kisebbet. Visszamaradt élettársnál és eltartási szerződéssel rendelkezőnél az ottmaradás feltételét megszigorították, a legalább 6 havi ottlakást egy évre emelték. Ugyanakkor a lakástalan és lakásigénylést már beadott gyerek ottlakás nélkül is folytathatta a bérleti jogviszonyt. És az igényjogosultságnál új (merőben szokatlan) elem, hogy a még meg nem született gyerekek is beszámíthatók. (Emlékezzünk a korszak „spontán” sajtóhadjárataira a tisztességes, lakástalan fiatalokról és a rosszhiszemű, számító eltartókról, élettársakról.)

A hatóságok minimális „meghátrolásának” jele, hogy 1980-tól — kü-

lön jogszabály alapján — lakást nem-lakás céljára is lehet hasznosítani, bérbe adni, ugyanakkor korábbi magánérő-források bekebelezésére ad módot, hogy ekkortól tisztán magánérőből épülő lakások (tetőtér-beépítések és egyebek) is tanácsi bérlakásokká válhattak.

1982-ben a tanácsi bérlakás kategóriát ketté bontják szociális és nem-szociális bérlakásra, bevezetik a lakásigénylészori ún. igénylési letétet (s csendben kibővítik az ún. községi szolgálati lakáshoz juttathatók körét — mely lakások a tanácsi vezetők, a községi értelmiségiek, a rendőrök általánostól eltérő lakáshoz jutását biztosították — az egyéb „közérdekű feladatok ellátása szempontjából fontos munkakört betöltő” személyekkel, illetve, egészen más okból, megszigorítják a „bérlemény használatának ellenőrzését” — mely egyfajta házkutatásként is működött — akadályozókkal szembeni retorziót, ezután fel lehetett mondani lakásbérleti jogviszonyukat).

1985-ben az ún. szervezett magánlakás-építésekre (ezek általában a tanács és az OTP együttműködésével épülő öröklakásos lakótelepek) is kiterjesztik a lakáshivatalok rangsorolási jogát, a bérlakásoknál a jogcím nélküliekre is kiterjesztik a számonkérhető karbantartási kötelezettségeket (s megint csak mellesleg, ekkortól lehetővé válik, hogy egy kisebb — fegyveres testületi, vagy ún. községi — szolgálati lakást egy nagyobb tanácsira cseréljenek úgy, hogy a nagyobb válik szolgálati lakássá, a kisebb pedig tanácsivá. . .).

Finom kis nüansz, de tény, hogy míg a „kiköltöztetés” aktusát az 1971-es rendelet elhallgatja (helyette hatósági kötelezést említ), addig 1980-ban újra visszakérül e kifejezés, méghozzá igen szigorú tartalommal: (1) az önkényes lakásfoglalóknál tágabb ún. rosszhiszemű jogcím nélküli kör is kiköltöztethető, (2) kiköltöztethetők akár az utcára is, (3) merőben új elemként, átköltöztethetők akár más településre is, lényegében volt lakhelyükre visszazsuppolhatók, visszatoloncolhatók. A szigorú szabály — elbizonytalanítva a feleket — hatósági *lehetőség-ről* szól, s a rosszhiszeműek közül a renitenseket emeli ki, a többi nem fenyegeti ilyen eljárással.²⁰ Hogy milyen fontos itt a szubjektíven megítélhető magatartás, azt mutatja, hogy ugyanez az eljárás alkalmazható ez időtől a renitenskedő jóhiszemű jogcím nélküliekre is.

3. p. Ha a lakásban jogcím nélkül lakó rosszhiszemű személynek, illetőleg a vele együtt lakó személynek a 71. p. 1. bekezdésének b) vagy c) pontjában említett magatartása miatt sürgős kiköltöztetés szükséges,

a) — a személyi, családi és egyéb körülményeire figyelemmel — arra is kötelezhető, hogy költözzék az elhelyezésére más városban (községben) tulajdonában álló — beköltözhető — lakásba (szükség-lakásba),

b) — ha ismételt bírságolás hatására sem költözik ki a lakásból — más elhelyezés biztosítása nélkül is kiköltöztethető.²¹

1974-ben, 1976-ban, s 1980-ban is változtatták a rosszhiszeműnek számító körét: bővült azokkal, akik fölül elérkeztek a magántulajdonú lakást, viszont kikerült e körből a vállalati, szolgálati lakásban visszamaradt bérlők egy kis része.

Változás, hogy 1981-től az önkényeseket is csak a végrehajtásra vonatkozó szabályok betartásával lehet kiköltöztetni, viszont ezek, új eljárási elemként kimondják, hogy „A lakásügyi hatóság elrendelheti az önkényesen beköltözött személy kiköltözéséről hozott határozatának azonnali végrehajtását.” Ráadásul az önkényesekre vonatkozó eljárást 1980-ban kiterjesztik egy egészen más körre is, azokra, akik úgy köl-

töztek a bérlő halála miatt megüresedett lakásba, hogy oda eredetileg ők is be voltak jelentve.

124. p. Aki a lakást, vagy annak helyiségét, illetőleg a közös használatra szolgáló helyiséget önkényesen foglalta el, arra kell kötelezni, hogy azt minden elhelyezési igény nélkül haladéktalanul ürítse ki. A 123. p. (1) bekezdése a) és c) pontjának rendelkezését ilyen esetben is alkalmazni lehet. E rendelkezések szerint kell eljárni a lakásbérleti jogviszony folytatására nem jogosult olyan személyek esetében is, akik a lakásba korábban bejelentkeztek, de ott ténylegesen nem laktak és abba csak a bérlő halála után költöztek be.²²

*

A küzdelem tovább folyik, s a nyers zsákmányolás hagyományai tovább élnek. Miközben nap mint nap kisebb-nagyobb csaták zajlanak a lakásokért a hatóságok és a polgárok között, aközben a törvényalkotók — egy végső rend reményében — újabb átfogó ütközetre készülődnek. Ipi-apacs... kié lesz a lakás?

Jegyzetek

1. 34/1945. M. E. A háborús viszonyok következtében elhagyottá vált lakásokkal kapcsolatos kérdések szabályozása tárgyában.

2. V. ö. 550/1940. M. E. A lakások és egyéb helyiségek bérletére vonatkozó egyes kérdések szabályozásáról; 5777/1941. M. E. A lakások és egyéb helyiségek bérletére vonatkozó egyes kérdések szabályozásáról; 100/1943. M. E. A lakásbérlettel kapcsolatos egyes kérdések újabb szabályozásáról.

3. A magyar köztársaság kormányának 6000/1948. Korm. sz. rendelete a lakásügy ideiglenes(?) rendezése tárgyában.

4. 15/1952. (II. 20.) M. T. Az önkényesen kilépők és fegyelmi úton elbocsájtottak szolgálati lakásainak kiürítéséről.

5. 1952. évi 4. sz. törvényerejű rendelet egyes házingatlanok állami tulajdonba vételéről.

6. 11/1953. (III. 24.) M. T. sz. rendelet a lakások és egyéb helyiségek bérleti jogviszonyának rendezéséről és a 2252/1953. (IX. 23.) könnyűipari miniszteri végrehajtási utasítás.

7. 1/1954. (II. 28.) város- és községgazdálkodási miniszter A magánérből történő lakóház-építés, bővítés és helyreállítás előmozdításáról.

8. 2/1954. (V. 13.) VKGM A lakás és egyéb helyiségek bérleti jogviszonyának rendezéséről szóló rendelet módosításáról.

9. 12/1954. (II. 14.) M. T. sz. rendelet a lakások és egyéb helyiségek bérleti jogviszonyának rendezéséről szóló rendelet módosításáról.

10. 1045/1954. (VI. 23.) sz. M. T. határozat a földreform során, vagy később juttatott és még be nem épített házhelyekről.

11. 24/1956. (VIII. 1.) M. T. A telepedés engedélyhez kötéséről.

12. 11/1956. (IV. 24.) M. T. Lakásszövetkezetek szervezéséről és a szövetkezeti társasházak építéséről.

13. 35/1956. (IX. 30.) M. T. sz. rendelet a lakásbérletről.

14. 15/1957. (III. 7.) Korm. sz. rendelet a lakásbérletről szóló 35/1956. (IX. 30.) M. T. sz. rendelet végrehajtásáról.

15. 1027/1957. (III. 2.) Korm. sz. határozat a lakásbérletre vonatkozó átmeneti rendelkezésekről.

16. 30/1958. (IV. 15.) Korm. sz. rendelet a lakásbérletről szóló 35/1956. (IX. 30.) M. T. sz. rendelet módosításáról.

17. 3/1960. (I. 10.) Korm. sz. rendelet a lakbérpótlékról, az albérlési és ágybérlési díjakról.

18. 1/1971. (II. 8.) Korm. sz. rendelet a lakások elosztásáról és a lakásbérletről és az 1/1971. (II. 8.) EVM. sz. rendelet ennek végrehajtásáról.

19. Az 1971-es rendelet és végrehajtási rendelete, valamint a módosító rendeletek egységes szerkezetbe foglalt szövege „A törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye” 1986. évi kötete alapján.

20. E bekezdést az 50/1980. (XII. 10.) MT. sz. rendelet 33. pontja iktatta a rendeletbe.

21. Az említett bekezdés a lakás, az épület rongálására, rendeltetéssel ellentétes használatára, illetve a „szocialista együttélés követelményeivel” ellentétes, botrányos, türehtelen magatartásra vonatkozik.

22. Az idézett lehetőség arra vonatkozik, hogy az önkényesek korábbi lakásukba visszaköltöztethetők, illetve a számukra biztosítható szükséglakásba, albérletbe, ágybérletbe, munkásszállóra beköltöztethetők.